

ОБ'ЄКТИ ІСТОРІЇ ТА АРХІТЕКТУРИ НА БЕРЕГАХ ДНІПРА

Перші об'єкти, що належать до історичних та архітектурних пам'яток, розташовані біля самого витоку Дніпра – на лісовій галявині неподалік від с. Бочарово в Сичовському районі Смоленської області. Тут стоять дві дерев'яні альтанки: одна блакитна, інша – червона. Під дахом блакитної альтанки води немає, проте встановлена тут табличка сповіщає, що саме тут починається Дніпро. Трохи води є під червоною альтанкою, що стоїть нижче по схилу. У самому центрі галявини росте велика береза, поряд з якою із землі виступає мармурова плита, на якій викарбовано текст про жорстокі бої, що точилися тут час Другої світової війни, а саме – у жовтні 1941 р.

Численні пам'ятки історії та архітектури, зокрема поряд із Дніпром, зустрічаються в Смоленську. Найвідоміша з них – мур навколо міста, зведений у 1596–1602 рр. Його первісна довжина становила 6,5 км, висота сягала 10–12 м, товщина – 6 м. Відоме ім'я будівничого – Федір Кінь. Поряд із муром стоїть пам'ятник на його честь.

Смоленський мур свого часу перетворив місто на фортецю. Але, незважаючи на свої значні розміри, зробити Смоленськ неприступним він так і не зміг. Через своє розташування на шляху до Москви місто неодноразово зазнавало руйнувань.

До визначних пам'яток Смоленська належить Успенський собор, який добре видно з Дніпра. Його звели в середині XVII ст. на знак героїчної оборони міста від польських військ, що прямували на Москву.

Нижче за течією – в межах Білорусі – досить великим є місто Орша. На лівому березі ріки, в центральній частині міста, виділяється символічний монумент – ракетна установка “Катюша”. Її тут установили тому, що саме біля Орші вперше було застосовано цю зброю.

Найбільшим містом на Дніпрі в межах Білорусі є Могильов. Тут є набережна, поряд з якою встановлено пам'ятник Тарасу Шевченку. Неподалік – меморіал воїнам-афганцям.

Останнім білоруським містом на Дніпрі є Лоев. У самому його центрі на правому березі височить обеліск на знак форсування Дніпра партизанами. Поряд на пагорбі влаштовано майданчик з військовою технікою.

Нижче за течією Дніпро являє собою кордон між Білоруссю та Україною, а ще нижче починає являти собою Київське водосховище. З пам'яток історії та архітектури на його берегах потрібно виділити Борисоглібський собор, що стоїть у Вишгороді за кілометр від Київської ГЕС. Його збудовано 1863 року на тому місці, де колись стояла подібна споруда.

Численними є об'єкти історії та архітектури Києва. Поміж них – “Церква на воді” (інша назва – “Чудотворця Миколи”), збудована в

2004 р. Можливо, це єдина у світі церква, що дійсно виростає з води, а не стоїть біля ріки.

За кількасот метрів розташований річковий вокзал, що нагадує велике річкове судно. Його звели у 1961 р. – тоді, коли на Дніпрі було дуже поживаленим судноплавство. Поряд стоїть відбудована церква Різдва Христового, в якій 18–19 травня 1961 р. перебувала труна з прахом Тараса Шевченка на її шляху від Санкт-Петербурга до Канева.

З Дніпра досить добре видно й Андріївську церкву, споруджену в 1747–1753 рр. за проектом архітектора Растреллі.

Перед Парковим мостом звертає на себе увагу пам'ятник Хрещення Русі (колона білого кольору), зведений на початку ХІХ ст. з нагоди повернення Києву Магдебурзького права. Вважається, що поряд з цим місцем – у Почайні відбулося хрещення киян.

З Дніпра видно і пам'ятник князю Володимиру – один із найстаріших і найвідоміших у Києві. Його спорудили в 1853 р. за проектом архітектора К. Тона і скульптора П. Клодта. Вдалим виявилось й місце встановлення пам'ятника, яке набуло назви “Володимирська гірка”.

Панораму берега Дніпра біля Паркового мосту увінчує металева арка, що є складовою монументального комплексу, збудованого в 1982 р. як символ дружби народів України та Росії.

На лівому березі Дніпра височить Патріарший собор греко-католицької церкви (собор Воскресіння Христового), будівництво якого наближається до кінця.

Нижче за течією Дніпра, на правому березі розташовано монумент засновникам Києва. Його виконано у вигляді великого човна, в якому стоять легендарні брати Кий, Щек, Хорив та їхня сестра Либідь.

Порівняно неподалік від Дніпра, на схилах річкової долини, знаходиться Києво-Печерська Лавра – чи не найвідоміша пам'ятка історії та архітектури Києва та й усієї України. Про її цінність свідчить той факт, що вона належить до об'єктів Всесвітньої спадщини. Тут досить багато будівель, проте найбільшу увагу привертає дзвіниця, що має висоту 96,5 м. Її звели в 1731–1745 рр., і відтоді вона є найвищою подібною спорудою у Східній Європі. Поряд розташовано кілька церков і соборів із золоченими куполами. Найвідоміший із них – Успенський собор, зведений майже тисячу років тому – у 1073–1078 рр. Але, на жаль, у первісному стані він не зберігся – 3 листопада 1941 р. під час окупації Києва його висадили в повітря. Відновили собор у 2000 р. На території Лаври поховано кілька відомих особистостей. Зокрема у Ближніх печерах лежать мощі Іллі Муромця – легендарного захисника Київської Русі. Тут же поховано літописця Нестора – автора “Повісті минулих літ”. На території Лаври розташовано музей історичних коштовностей України, а також музей мініатюр із всесвітньо відомими роботами Миколи Сядристого. У церкві Спаса на Берестові знаходиться могила князя Юрія Долгорукого, якого вважають засновником Москви.

До Лаври майже примикає територія музею Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Найбільшу увагу тут привертає головний

монумент, який виконано у вигляді жінки, що тримає щита і меча. Загальна висота монументу – 102 м.

Нижче за течією Дніпра і водночас за великим ярмом розташована місцевість, відома як “Звіринець”. У 988 р. його прибережна частина набула назву “Видубичі”, оскільки за переказами, саме тут “видибав” скинутий за наказом князя Володимира язичницький ідол Перун. Поблизу цього місця у 1070–1088 рр. зведено Михайлівський собор, який стоїть і донині. На його фасадній стіні написано ім’я будівничого – Петро Мілоніг. Собор належить до складу Видубицького чоловічого монастиря, у межах якого розташовано ще кілька споруд, зведених у різний історичний час: дзвіниця (1727–1733 рр.), Георгіївський собор, трапезна та ін. На території монастиря знаходяться могили Костянтина Ушинського, колекціонерів Варвари і Бориса Ханенків. Тут же стоїть склеп, в якому поховано відомого фахівця у сфері руслових процесів М.С. Лелявського.

Нижче Києва потребує уваги с. Трипілля – одне з найстаріших і найвідоміших в Україні – воно відоме з XI ст. Над селом височить пагорб, що має назву Дівич-гора. З пагорба відкриваються чудові краєвиди Канівського водосховища. У гарну погоду звідси можна бачити три міста: Київ, Українку та Обухів. Поряд з пагорбом на березі Дніпра функціонують два музеї Трипільської культури (приватний і державний), адже саме у цих місцях археолог Вікентій Хвойка наприкінці XIX ст. здійснив свої найуспішніші розкопки. Ці знахідки увійшли до скарбниці людської цивілізації під назвою “Трипільська культура”. Відвідавши це місце, відомий поет Борис Олійник написав:

*Ми тут жили ще до часів потопу.
Наш корінь у земну вростає вісь.
І перше, ніж учити нас, Європо,
На себе ліпше з боку подивись.
Ти нас озвала хутором тихато.
Облиш: твій посміх нам не допече.
Бо ми тоді вже побілили хату,
Як ти іще не вийшла із печер.*

Низку об’єктів історії та архітектури можна побачити і в Каневі. Саме тут – на Чернечій горі 22 травня 1861 р. було перепоховано прах Тараса Шевченка. Відтоді цю гору почали також називати “Тарасова”. З нагоди 125-річчя з дня народження поета – у 1939 р. тут встановлено пам’ятник, який видно з Дніпра. На плиті біля постаменту викарбовано відомі слова “Заповіту”:

*І мене в сім’ї великій,
В сім’ї вольній, новій,
Не забудьте пом’янути
Незлим тихим словом.*

Поряд стоїть музей Кобзаря, який нагадує велику хату. Головну роль у розробці проекту будинку відіграв Василь Кричевський – відомий архітектор і художник. На початку XXI ст. музей тривалий час перебував на ремонті, і лише у 2010 р. його відкрили знову.

На Тарасовій горі зроблено оглядовий майданчик, з якого відкриваються чудові краєвиди Кременчуцького водосховища. Звідси

видно Канівську ГЕС, річкову пристань, а також кам'яні напівзагати, що захищають правий берег від розмиву.

У центрі Канева стоїть Георгіївський (Успенський) собор. З прикріпленої до стіни таблички можна довідатися, що цю споруду почали зводити в 1144 р. – за три роки до заснування Москви.

Нижче за течією, у Черкасах, на березі Дніпра височить монумент (жінка з піднятою в руці чашею), встановлений на Пагорбі Слави.

У Кременчуці потребує уваги відслонення граніту, розташоване поряд із річковим вокзалом. На одному з гранітних валунів зроблено позначки високих рівнів води. Біля найвищої вибито рік – 1942-й. І справді, тоді на Дніпрі спостерігалася висока повінь.

Численними є об'єкти історії та архітектури Дніпропетровська. Тут потребує уваги набережна – її довжина становить майже 14 км. Найбільша будівля, що стоїть поряд, – багатопверховий готель “Парус”. Цей об'єкт відомий насамперед тим, що його зводять уже понад три десятиліття – з 1977 р. У межах міста є кілька островів, найвідоміший з яких – Монастирський (ще донедавна Комсомольський). На острові розташована частина парку ім. Тараса Шевченка, прикрасою якого є пам'ятник поету. Неподалік – у верхній частині острова – в 1999 р. споруджено храм Святого Миколая.

З Дніпра на високому пагорбі добре видно золочений купол і шпиль Спасо-Преображенського собору. Вважається, що перший камінь в його фундамент у 1787 р., заклала імператриця Катерина II. Поряд із собором розташований Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького.

На південній околиці Дніпропетровська в с. Лоцмано-Кам'янка функціонує музей дніпровських лоцманів. Трохи нижче за течією Дніпра, в с. Старі Кодакі, на високому правому березі Дніпра розташовані залишки фортеці Кодак, збудованої у 1635 р.

У с. Микільське-на-Дніпрі біля затопленого нині порога Ненаситець встановлено меморіальну плиту на знак загибелі тут у 972 р. київського князя Святослава.

У Запоріжжі найвідомішим об'єктом є Дніпрогес, який має найкращий вигляд з Хортиці – найбільшого і водночас наймальовничішого острова на Дніпрі. Цей острів разом з кількома прилеглими островами (зокрема Байди або Мала Хортиця) у 1993 р. проголошено Національним історико-культурним заповідником. Більше того, острів визнано одним із семи чудес України. У верхній частині острова створено музей козацтва. Поряд збудовано історико-культурний комплекс “Запорізька Січ”, що імітує колишню.

На правому березі Каховського водосховища біля м. Марганець розташоване узвишся (о. Буцький), що належало до Томаківської Запорізької Січі (1558–1593 рр.). Нині це єдине незатоплене місце розташування Запорозьких Січей. На цьому узвишші встановлено хрест і пам'ятний камінь. Неподалік стоїть стела на знак того, що в 1680 р. тут почив кошовий отаман запорожців Іван Сірко. Нині о. Буцький фактично перестав ним бути, оскільки його з'єднано з рештою суші захисними дамбами. Уздовж протоки Ревун збереглася ділянка заплавної лісу – маленький залишок Великого Лугу.

Приблизно посередині довжини Каховського водосховища стоїть м. Нікополь. Колись тут функціонувала переправа через Дніпро, що звалася “Микитин Ріг”. Вважається, що її влаштував козак Микита. У 1638–1652 рр. поблизу розташувалася Микитинська Січ, в якій 1648 р. Богдана Хмельницького обрали гетьманом. Що ж до поселення, то його спочатку називали “Микитине”. Сучасна назва “Нікополь” з’явилася наприкінці XVIII ст. Вона нагадує первісну і водночас має інший зміст – “місто перемоги”. На дамбі, що захищає стару частину міста, встановлено гармату на знак форсування Дніпра радянськими військами в лютому 1944 р.

Нижче м. Нікополь біля с. Капулівка на правому березі Чортомлицької затоки на кургані розташовано могилу Івана Сірка. Раніше місце поховання знаходилося ближче до ріки. Розмив берега змусив перенести прах отамана трохи далі.

Нижче за течією – на правому березі Каховського водосховища біля с. Республіканець розташовано могилу ще одного відомого запорожця – Костянтина Гордієнка (помер у 1733 р.) – сподвижника гетьмана Пилипа Орлика. Тут встановлено пам’ятник і кам’яний могильний хрест.

Останніми містами, що стоять на берегах водосховища, є Берислав – на правому і Каховка – на лівому. Колись у Бериславі функціонувала переправа через Дніпро. У XVI ст. поряд звели турецьку фортецю Кизи-Кермен (Дівоча фортеця), яку неодноразово здобували запорожці. У 1784–1787 рр. тут було сформоване 20-тисячне Військо Вірних запорожців – майбутнє Чорноморське (Кубанське) військо. Про останнє нагадує меморіальний хрест, встановлений на березі. Отже, саме звідси бере початок коріння багатьох мешканців сучасної Кубані.

Нижче за течією в с. Тягинка на правому березі Дніпра височить монумент “Козацька слава”, встановлений у 1992 р. у зв’язку з 500-річчям українського козацтва. Висока колона увінчана скульптурою Архістратиґа Михаїла.

Найбільшим містом в нижній течії є Херсон. Його заснували передусім як фортецю у 1778 р. Назву запозичили у Херсонеса – давнього міста, яке колись існувало у Криму. Вибір назви був не випадковим, адже у такий спосіб прагнули не лише згадати про колишню велич Греції, а й про тісні стосунки Русі з Візантією.

У 1783 р. у Херсоні спустили на воду перше велике військове судно Чорноморського флоту – “Слава Катерини”. Про це свідчить монумент на набережній, який певною мірою став символом міста. Активну участь у створенні флоту брав флотоводець Федір Ушаков, на честь якого названо одну з центральних вулиць міста – вона тягнеться саме від Дніпра.

Дещо нижче Херсона, на лівому березі ріки, стоїть місто Гола Пристань – останнє на Дніпрі. Вважається, що назва міста походить від голих, позбавлених рослинності берегів. Місто було засновано запорізькими козаками в 1709 р., тож недавно воно відзначило своє 300-річчя. Варто сказати, що в цьому невеличкому місті є набережна з різноманітними і до того ж цікавими об’єктами. Поміж них – досить

незвичний монумент жабі. Промовистими є слова, виписані на постаменті:

*Якби нас “Жаба” не давила
І щоб була у нас ще сила,
Якби ще мудрості додати,
Яку б могли країну мати!*